

Rózsa Miklós:

Az első hivatalos intézkedések a török uralom alól felszabadult Kanizsán 1690-ben

A császári csapatoknak 1690. április 13-án Kanizsára bevonulásakor a Gyórtól, Komáromtól lefelé terjedő területet Belgrádig, a Duna mindkét partján, „noviter acquisita” területként „quoad oeconomicum et politicum” az Udvari Kamarának alárendelt Budai Kamarai Felügyelőség (*Camerale-Inspection*) igazgatta. Már működött a Dráva és Száva menti magyarországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött római császári és királyi bizottság (*Die römisch-kays[erlich] auch königlich zu Visitirung] und Einrichtung der neuen Aquisten in Hungarn gegen der Drau und dem Saufluß Deputierte Commission*), melyet – bizonyára vezetőjének – báró *Miglioni Tullius* udvari kamarai tanácsosnak a neve után – Miglio Tullio bizottságként említenek.¹ A már a blokád idején a kanizsai táborba érkezett, és a várból elvonuló török helyőrségnek és polgári lakosságnak Légrádig elszállításához szükséges szekerek, majd onnan a Dráván tovább szállításához szükséges vízijárművek rendelkezésre állása iránt intézkedett *Paul Wibmer*, volt szegedi harmincados² pedig már a kanizsai harmincadhivatal szervezésével foglalkozik.

A vár kulcsainak a janicsár-ágától április 13-án törént átvételét követő délidőben, *gróf Batthyany Ádám* tábornok azokat, valamint további császári parancsig a vár parancsnokságát átadta *Biszterszky* őrnagynak.³ Az ezt követő első intézkedés volt, hogy a veszprémi püspök⁴ által pontifikált hálaadó szentmise után az egybegyűltek a moszlimok templomához, illetve mecsetjéhez vonultak és a püspök azt keresztény templommá szentelte fel,⁵ a jezsuiták által birtokba vett templomot pedig a császár utasítására átadták a Franciskánusoknak.⁶

A katonaság első intézkedései közé tartozott a törökök által a várban visszahagyott tüzérségi és egyéb fegyverek, valamint municio április 20-án történt számba vétele,⁷ majd a várfalak megerősítésének megkezdése – amely munkálatok később folytatódtak – nehogy „olyan állapotban maradjon a vár és város, ahogyan azt az ellenség lerombolni igyekezett”.⁸ Május 1-jére érkezett császári parancs Kanizsa város és környéke teljhatalmú parancsnokává nevezte ki *gróf Batthyany* tábornokot.⁹

A kapitulációt követően, de egyelőre még nem ismert

időben, viszont biztos, hogy 1690. május 28-a előtt kanizsai harmincadosá kinevezett *Paul Wibmer*, már ebben a jogkörben eljárva, a blokádnál érdekeket szerzeteknek juttatott házingatlanok tulajdonba és birtokba adása iránt intézkedett, és háztulajdon-leveleket (*Haus- und Gewährbriefe*) adott ki.¹⁰ Ugyancsak ismeretlen időben, de biztos, hogy június 15-e előtt kiterjesztette tevékenységét Kanizsára a Dráva és Száva menti magyarországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött római császári és királyi bizottság. Amint Budán a visszafoglalás után, 1687. szeptemberében a várost akkor kormányzó Kamarai Felügyelőség (*Camerale Inspection*) eskette még fel polgárokká a város első háztulajdonos lakosait,¹¹ mert hiszen városi tanács akkor még nem volt, úgy Kanizsán az előbb említett császári és királyi bizottság, a Miglio Tullio bizottság vette fel az első polgárokat, és a bizottság az ő jelenlétükben¹² választotta meg az új bírót és tanácsnokokat.¹³

Az új Városi Tanács 1690. június 16-án tartotta első ülését.¹⁴ Az ülésen felolvasták a tanácsnak megküldött *1690. június 15-i keletű instrukciót*.¹⁵ Ennek az iratnak¹⁶ az intulációjából és inscriptiójából, valamint kimondottan rendelkező jellegű praeambulumából megállapítható, hogy az a császári bizottság, mint fölérendelt szerv által a kanizsai városi tanácsnak adott olyan utasítás, amely mögött álló rendező akaratnak a címzettre nézve hathatósan kell lennie. Ekként az első normatív intézkedés, amely Kanizsa császári uralom alá kerülését követő hetekben volt hivatva a város és vár életét, valamint a városi tanács szervezeti helyzetét és működését szabályozni.

A 16 pontból álló instrukció a felszabadulással bekövetkezett új állami és társadalmi rend védelmét szolgálóan kiemelten rendelkezett az iránt, hogy a Tanács az Isten tiszteletét előmozdító, erkölcsös, igaz és példás életmódot folytasson, és a vásár- és ünnepnap i stentiszteleteken, valamint más ünnepélyes templomi szertartásokon való megjelenést kötelezővé tegye. (1. pont.) Köteles volt a Tanács az istenkáromlókra, tiltott titkos összejövetelekre, a zsaroló és más, a közjóra kártékony bűntettekre figyelni, és ezek elkövetőit megbüntetni. (2. pont.) A közbiztonság érdekében nem volt szabad a Tanácsnak a városban megtűrnie a gazdátlan, munka nél-

küli csavargókat, Köteles volt az ilyeneket rendszeresen felkutatni, egyben közhírré tenni, hogy ilyen személyt egyetlen polgár sem tarthat házában, hanem köteles onnan büntetés terhe mellett eltávolítani minden olyan személyt, akit nem ismer, vagy nincs az ő szolgálatában. (3. pont.)

A tüzesetek elleni védekezést szolgáló rendészeti intézkedés volt a Tanácsnak arra kötelezése, hogy a legnagyobb tűzi veszélyt magában rejtő fa- és agyagkéményeket mindenképpen, és büntetés terhe alatt bontassa le, s ezek helyébe téglából való kéményeket építsenek. Erre a kötelezésre az adott lehetőséget, hogy már munkában volt és közeli befejezés előtt állott egy tégláégető kemence építése. (8. pont) Az instrukció oly rendelkezést is tartalmaz, hogy a Tanács városi biztosokat küldjön ki, akik a kéményseprők bevonásával havonta házról házra járva megvizsgálják a tűzhelyeket és kéményeket, s ha tűzveszélyt találnak, a mulasztót feljelenteni kötelesek. (9. pont) A Tanácsnak mind a bel-, mind a külvárosban néhány éjjeli őrt kellett szolgálatba állítania, akik az órák kikiáltásán kívül, házról házra járva figyeljék, nincs-e valamelyik háznál tűzveszély, s ha van, ennek megfelelően intézkedjenek, de nappal is, nagy viharok alkalmával kötelesek ügyelni a tűzre, és a polgárokat figyelmeztetni (11. pont). Ezeket a tűzrendészeti rendelkezéseket Kanizsa házainak az a műszaki adottsága tette szükségessé, hogy „*die ... Hauser ... eng ... unndt türkische Manier von puren Holz erbawet seindt*”, und „*dass in denen Häusern fast nicht ein Ziegl oder anderer Stein zu finden ... seye.*”¹⁷

Tűzrendészeti intézkedés volt a háztulajdonosoknak a tűzoltásnál szükséges vízfordó és egyéb eszközök tartására kötelezése, és a polgárok tűzjelzés esetén teljesítendő kötelesegeinek előírása (10. pont).

Fogyasztóvédelmi intézkedése volt a császári bizottságnak mind a piaci, mind a piacon kívüli árdragítás megelőzése érdekében adott az a rendelkezése, hogy addig, amíg az Udvar az egész Magyarország részére egyforma mértékrendszert nem vezet be, és tesz közhírré, addig az osztrák súlymértéket, rőföt és térmértéket kell használni. Árdragítás esetén az árat mérsékelni, ismételt ártúllépés esetén pedig azt büntetni kell (14. pont).

A császári bizottság tudomására hozta a Tanácsnak, hogy állásuktól és foglalkozásuktól függetlenül mindazok a személyek, akik házat jogszerűen szereztek maguknak Kanizsán, polgárnak tekintendők (12. pont). A Tanácsnak nem csak a császári bizottság által polgárnak már felvetteket kellett polgáresküre bocsátania és a polgárság körébe bevonnia, hanem azokat is, akiket a bizottság elutazása után a harmincados fog polgárnak felvenni, s ilyenként a Tanáccsal közölni. A császári bizottság tájékoztatta a Tanácsot, hogy a házingatlan és telek jogszerű birtoklásának mik az előfeltételei, s hogy ezek hiányában a használót nem szabad a házban meg-

tűrni, hanem helyébe mást kell helyezni, aki megfizeti a megfizetni valókat. Az instrukció szerint a polgárokat terhelő előfeltételek alól mentesek a) a Jézustársasági atyák, b) a Ferences atyák, c) a városi plébános, akik azonban az általuk bírt épületben semmilyen polgári ipart sem folytathatnak. Mentések továbbá d) a parancsnok részére a Jézustársasági atyák mellett kijelölt ház, e) a császári harmincadházak és éllelmiszert házak, f) a középületek (12. pont).

A Városi Tanács szervezeti helyzetét illetően a császári bizottság azt közölte a Tanáccsal, hogy közvetlenül a Budai Kamarai Felügyelőségnek, 1690. július 13-tól Budai Kamarai Adminisztráció-*(Ofnerische Cameral Administration)*nak van alárendelve, és *in rebus dubiis* (kétes eseteknél) ennek döntését és rendelkezését kell végrehajtania. Előírta a bizottság, hogy a Tanács a parancsnoknak a közérdeket és egy vár közrendjét *(Polizey Ordnung)* szolgáló tanácsait fogadja meg, de ne parancsként kövesse. Városi rendeletek kihirdetésénél pedig a Kamarai Felügyelőséget, illetve Adminisztrációt és a parancsnokot értesítse (6. pont).

A Városi Tanács bírói jogkört kapott mind polgári, mind büntető ügyekben. Polgári ügyekben a Budai Kamarai Adminisztrációhoz lehetett fellebbezni, büntető perekben az ítélet végrehajtása előtt annak jóváhagyását kellett a Kamarai Adminisztrációtól kérni (5. pont).

Szabályozta a császári bizottság a Tanács tárgyalási rendjét (4. pont), feljogosítást kapott a Tanács, hogy illetékeket és díjakat szedjen az irodafenntartás szükségleteinek fedezésére (7. pont), szabályozásra került kölcsönöknek a Városi Tanács által való felvétele, és az utalványozás rendje (13. pont).

Előírta a császári bizottság, hogy a Tanács az instrukció keltétől számított egy év után, és ezt követően évről évre, a Budai Kamarai Adminisztráció előtt mondjon le, és tőle új tanácsválasztás engedélyezését kérje (16. pont).

A Tanács alakuló ülésén a *Tanács által felvetett kérdésekre a császári bizottság által 1690. június 19-én adott válasz*¹⁸ szerint a bizottság a város új életének kialakítása előmozdítását szolgáló egyéb intézkedéseket is tett.¹⁹

A 12 pontra és befejezésre tagolt válaszirat szerinti intézkedések a következők voltak. Gondoskodás történt, hogy a katonaságot a polgárságtól elkülönítetten helyezték el, s részükre külön házakat üritsenek ki szállás céljára (8. pont). A válasziratban nem részletezett katonai kihágások ügyében a szükséges intézkedések, melyek ismertetését azonban a válaszirat ugyancsak nem tartalmazza, megtörténtek, (Válaszirat befejező része.)

Az országos vásárok idejét a környező városok jogainak megsértése nélkül kellett meghatározni, a heti vásárokat illetően a Városi Tanácsnak a parancsnokkal kellett megegyeznie (3. pont). Közölte a császári bizottság, hogy a húsárak megállapítása a Városi Tanácsra tarto-

zik, amelynek módja van rá, hogy a mézszárosokkal való egyetértésben megtartsa az olcsóságot. (Válaszirat befejező része.)

A császári bizottság adott a Városi Tanácsnak a) kettőt a város körül fekvő malmokból, b) a területén fekvő erdőségekből egy jó részt a jogokkal együtt, c) polgári kórház céljára helyet, hozzá tartozó földekkel, valamint d) lőtérnek alkalmas területet. A malom és a területek kijelölése, s a juttatással kapcsolatos intézkedések megtétele végett a Tanácsnak a kanizsai harmincadoshoz kellett fordulnia (2. pont).

Megtörténtek a szükséges intézkedések a hidak javítására és a mocsár tisztogatására. Ugyanekkor a bizottság felhívta Kanizsa bíráját és Tanácsát, hogy kellő figyelmet fordítsanak a polgárság házai és az utcák tisztaságára (9. pont).

Megparancsolta a császári bizottság a kanizsai harmincadosnak, hogy a jövődő városi írnok részére szállásházat jelöljön ki (1. pont).

A Városi Tanács a telekkönyv kezelését és annak jövedelme szedésének jogát meg akarta szerezni. A császári bizottság tájékoztatta a Tanácsot, hogy a telekkönyvet és annak jövedelmeit a császár további rendelkezéséig a harmincados köteles kezelni. Ugyanakkor azért, hogy „a város közönsége a szükséges közkiadások fedezéséhez a mostani nehéz kezdetnél néhány fillérhez juthasson”, a bizottság megengedte, hogy a Tanács az 1690. évben a jobb módú polgárokat 3 forinttal, a kevésbé módosokat 1 forinttal megadóztassa (10. pont).

Elutasította a császári bizottság a Tanács tizedmentesség iránti kérelmét a mentesség káros következményei miatt (4. pont).

Tájékoztatta a bizottság a Városi Tanácsot, hogy a püspökök között arra nézve fennálló nézeteltérések, hogy a kanizsai plébánia melyik egyházmegyéhez tartozik, még nem tisztázódtak (7. pont). Itt kell megjegyeznünk, hogy Kanizsán az 1690-es években a megyés püspöki joghatósághoz tartozó felügyeleti jogon alapuló egyházlátogatást a zágrábi megyéspüspök által kijelölt visitatorok végezték.²⁰

Tájékoztatta a bizottság a Tanácsot, hogy a parancsnok és a város bírói joghatósága ügyében folynak tárgyalások, de megegyezés még nincs (5. pont).

Tájékoztatót kapott a Városi Tanács továbbá arról, hogy sörházat építeni mások kizárásával oly kiváltság, amelyért a Császári Udvari Kamarához, vagy magához a császárhoz kell folyamodnia (6. pont).

Somogy vármegye minden nemesének, kapitányának, minden rendű lakosának az 1596. évi VII. dekretum 41. cikkelyével Zala megye fő- és alispánja, valamint szolgabíróinak joghatósága alá vonásával bekövetkezett, és az 1608. évi k. u. I. dekretum 22. cikkelye által történt megerősítésével hatályban tartott igazgatási egyesítés Kanizsa török alóli felszabadításakor is fennállott. A megyegyűléseket Zala vármegyének a törökök által meg-

nem szállt részén tartották. A török alól felszabadult Kanizsa új Városi Tanácsa azt akarta elérni, hogy a megyegyűléseket Kanizsán tartsák. A császári bizottság válasziratában arról tájékoztatta a Tanácsot, hogy „a zalai főispánság alispánja igyekezni fog a megyei uraknak előterjesztést tenni, hogy azok a megyegyűléseket a már régtől fogva kívánt módon itt tartsák”. Adataink szerint csak 1703. március 12-ére lett Kanizsára hirdetve az egyesült megyéknek a közgyűlése.²¹

A Tanács alakuló ülésén kialakították a török alól felszabadult Kanizsa tanácsai igazgatásának felépítését.²² Szervezeti intézkedés volt az 1690. július 5-i tanácsülésen hozott határozat, amely szerint a Tanács az éjszakai közrend és a tűzvédelem érdekében 4 éjjeliőrt fogadott fel,²³ és az augusztus 3-i tanácsülésen egy grazi kéményseprővel (mert Kanizsán akkor ilyen iparos még nem volt) a kémények rendszeres vizsgálatára és szükség szerinti kitisztítására történt megállapodás.²⁴

Csak különböző források adatainak egybevetéséből következtethetően 1690. augusztus 29-ét kevéssel megelőzően meghalt a várparancsnok *Biszterszky* őrnagy. Ugyanez idő táján *Johann Gammersfeldt* lett a várparancsnok, aki a blokád idején századosként szerzett érdemeiért szintén ingyen jutott kanizsai házingatlanhoz.²⁵

A félhold 90 éves uralma alól felszabadult Kanizsának a keresztény Európába visszavezetése, s ezen belül a Habsburg birodalomba beillesztése érdekében tett első hivatalos intézkedések eddigi időrendi számbavételekor már szóltunk *Paul Wibmer* harmincadosi jogkörben tett, valamint az általa teendő némely intézkedésekről.

Az újszerzeményi területeknek, mint már a császár kamarai haszna növelését szolgáló hivatott területeknek a számukra új politikai keretek közé illesztését intézni hivatott, többször említett császári bizottság, ahogy Kanizsa város Tanácsa szervezeti helyzetét, jogkörét és feladatait instrukcióba foglaltan határozta meg, úgy az udvari kamarai haszn érdekében Kanizsán elsődlegesen tenni köteles harmincadosnak, *Paul Wibmernek is instructioba* foglaltan adta tudtul, hogy mind harmincad-, mind telekkönyvi és provisoratusi (= tisztartói) ügyekben miként kell eljárnia.²⁶

Az 1690. július 10-én Eszéken kelt és 16 pontból álló instrukció azt adja tudtul *Wibmernek*, hogy „a reábizott Harmincadhivatalnál mire kell ügyelnie, hogy ezentúl mindent iparkodóan kézben tudjon tartani, valamint Őfelsége szolgálását és érdekét a legnagyobb mértékben tudja előmozdítani.”

Elsőként a bor és a vágóállatok utáni fogyasztási és forgalmi adó (*accisa*) tételeit írta elő a császári bizottság (1. pont).

A második feladatkör, amellyel összefüggően intézkedett a bizottság, az a házingatlanok nyilvántartása, leltárba vétele, értékesítése, használatba adása, valamint a kamarai bevételi forrást jelentő telekkönyv vezetése, s

az ezzel kapcsolatos – s ekként az ingatlan tulajdonosokat terhelő – díjak szedése.

Egy házleltár elkészült (2. pont). Ennek hibái miatt a bizottság újnak a készítését rendelte el (3. pont). Egy házleltár fenn is maradt. Ezúttal nem kívánunk az abból kitűnő intézkedésekkel foglalkozni, mert az már megtettük korábban.²⁷

A házingatlanokért az Udvari Kamara javára a leltár szerinti vételárat egy éven belül kellett megfizetni, s ugyanez alatt az idő alatt fel kellett venni a telekkönyvi hivataltól a házbirtoklevelet (*Hausgewöhr*). A megvett ingatlanok 3 évre minden adótól vagy contributiótól mentesek (*von aller Steuer, odfer] Contribution Befreit sein sollen*) voltak, kivéve a szokásos városi kiadások fedezésére a Városi Tanácsnak 1690-ben fizetendő adót (4. pont).²⁸

Részletesen szabályozza az instrukció a telekkönyv vezetését, és a telekkönyvi díjakat (5–7. pont).

Az ingatlan rendeltetése szerinti megnevezésével, valamint a blokádban szerzett érdemekért házingatlan juttatásában részesültek nevével közli a bizottság a harmincadossal, hogy mely házak engedhetők ingyenesen át (8. pont).²⁹

Elrendelte a bizottság a rendszeresített parancsnoki ház kényelmesebb és biztos lakássá kialakítását (10. pont).

Kötelezte a bizottság a harmincadost annak ellenőrzésére, hogy az újonnan felvett polgárok, különösen a magyarok, horvátok és rácok karbantartják-e, javítják-e, avagy tönkre teszik, leromlani hagyják házukat. Utóbbi esetekben előzetes figyelmeztetés nélkül ki kellett őket a házból űzni, és helyükbe más, érdemesebb polgárt kellett behelyezni (9. pont).

Az iránt is rendelkezett a császári bizottság, hogy a harmincadosnak kell a vár karban tartásához szükséges kézi robotnak és a robot fuvarnak a reábizott kerületből (*District*) előteremtése iránt (11. pont), és a parancsnoknak katonai és várhelyreállítási célra szükséges deszka, valamint a katonaságnak szükséges tűzifa rendelkezésre állása iránt intézkednie (12. pont).

A Dráva és Száva menti magyarországi újszerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött, s ekként széles jogkörrel rendelkező császári bizottság instructioiba foglalt rendelkezései, intézkedései egy részének végrehajtása akadályokba ütközött. A bizottságnak a harmincados részére július 10-én adott instrukcióját követő közel négy hónap alatt kialakult helyzetre, ugyanakkor a császári érdek érvényre jutásának akadályaira a *Wibmer* harmincados által 1690. október 31-én a bizottsághoz intézett kérdésekből és ezekre a bizottságnak ezúttal Csáktornyan kelt 1690. november 6-i válasziratából következtethetünk, s ez utóbbiból ismerhetjük meg az akadályok elhárítására törekvő intézkedéseket.³⁰

A polgárság és a harmincados között kedvezőtlenül

alakult kapcsolat megjavítása érdekében a császári bizottság azt rendelte, hogy a harmincados akkor, amikor a polgárságot valamilyen zaklatás éri (véltetően a katonaság részéről), akkor tanáccsal és intézkedéssel segítse a polgárságot (1. pont).

Azt már láttuk, hogy a házaknak, a telkeknek a kiadása a harmincados feladata, a polgároknak az eskütételre kötelezése pedig a Városi Tanácsé. A bizottság ezeket a rendelkezéseket a november 6-i válasziratában változatlanul meglevőkként közölte (2. pont).

Wibmer harmincados Kanizsának, amint írja, kézben tartásához (*manutenieren*) Zala és Somogy vármegyékből ingyen munkák teljesítéséhez intézkedést kér. A bizottság a Körmenten levő alispánhoz kíván fordulni, hogy az utolsó megyegyűlésen mit határoztak, s kedvezőtlen válasz esetén „a szükségletéről az Udvarnál fog értekezni” (3. pont).

A mértékekre vonatkozó korábbi előírástól eltérő rőf és súlymértékek alkalmazása miatt a bizottság úgy intézkedett, hogy a bécsi rőfnél és súlymértékeknél kell megmaradni, de megengedi a bizottság az – egyébként szokásban levő – stajer mértékeknek az ellenőrzési vizsgálatokkor alkalmazását, de egyébkénti használatát is (5. pont).

Utasítást adott a bizottság a bor és a hús utáni fogyasztási és forgalmi adó, és a makkoltatásra hajtott disznók utáni tized és vám szedésére nézve. (6. pont és 11. pont)

Wibmer harmincados egyik kérdéséből szerzünk tudomást arról, hogy Kanizsán újként horvátokat helyeztek el. Ezek azonban, legalábbis akkor, még nem rendelkeztek városi polgárjoggal, mert borkimérésre és húskimérésre irányuló szándékukkal kapcsolatban a császári bizottság azt a tájékoztatást adta, hogy e kimérésekre csak a parancsnokoknak és a polgároknak van joga (7. pont)

Megszabta a bizottság a fakivágásért fizetendő díjat, ugyanakkor úgy intézkedett, hogy az állatok legeltetése miatt a legeltetőkkal szemben nem kell eljárni (8. pont).

Feltett kérdésre válaszolva közölte a bizottság azt is, hogy az útlevelek polgárság részére való kiadásának joga a Városi Tanácsot illeti meg (15. pont).

Szólnunk kell még azokról a hivatalos *intézkedésekről amelyek célja volt Kanizsa étkezési sóval való ellátása.*

Anton Conduzi udvari számvevő, a Belső-Ausztriai Udvari Kamara tanácsosa a kapitulációt közvetlenül követően a császári kamarai bevételek növelése érdekében oly rendelet kiadása iránt tesz előterjesztést a császárnak, hogy Kanizsára semmilyen más, csak Aussee-i só legyen szállítható.³¹ Az Udvari Kancellária az előterjesztést már április 17-én azzal küldte meg az Udvari Kamarának, intézkedjék, hogy a grazi Udvari Kamara engedélyezze Aussee-i sónak Kanizsára és környékére való szállítását. A báró *Migliori Tullius* udvari kamarai

tanácsos által vezetett újszerzeményi bizottság már május 10-én felhívta a budai kamarai inspectort, *Johann Stephan v. Werleint*, tegyen jelentést, miként érintené ez a magyarországi sóbányászati termékek értékesítését.³² *Wibmer* harmincados már június 5-én jelenti *v. Werlein* inspektornak, hogy Kanizsa térségében eléggé meghonosodott a tengeri só, amelyet Waraszdin-ban (= Varaždin-ban/Varasdon) Pettauban (= Ptujban), Légrádon és Csakaturban (= Čakovec-ban/Csáktornyan) egyaránt árusítanak.³³

Kanizsa sóval ellátása ügyében keletkezett egyéb iratokra utaló levéltári adatokat is volt módunk megismerni. Ezeknek a számbavételét azonban egyfelől nem

engedik meg az – érthető – időbeli korlátok, másfelől nem is elegendők ahhoz, hogy teljes képet kapjunk belőlük a sóellátás érdekében tett intézkedésekről. Ezért csak annak megemlítésére korlátozódunk, hogy ezeknek az intézkedéseknek a megismeréséhez a már rendelkezésre álló levéltári adatokból kiinduló további levéltári kutatás szükséges.

1690. április 13-a Kanizsa életében korszakváltást hozott, A városnak új korszak adottságai és viszonyai közé való beillesztése az elkövetkező évek hivatalos intézkedéseivel – mégpedig az udvari kamarai jövedelem-szerzés jegyében – folytatódott.

Jegyzetek:

Rövidítések:

Ber. u. Schr. = Berichte und Schreiben

B. K. A. = Budai Kamarai Adminisztráció

Exped. = Expeditionen

MOL = Magyar Országos Levéltár

¹ MOL B. K. A. E 279. Exped. 1690. április 10., E 281. Ber. u. Schr. 1690. május 10.

² MOL B. K. A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. április 2., Ber. u. Schr. 1690. április 27.

³ *Pickl, Othmar*: Die Kapitulation der Festung (Nagy)Kanizsa der „Hauptfestung des Ottomanischen Reiches“ am 13. April 1690. (Zum 300. Jubiläum der kaputlation der letzten türkischen Garnison Transdanubiens). In: Zalai Múzeum 4. (Szerk. Vándor László) Zalaegerszeg, 1992., 85–93.; 89. – *Biszterszky őrnagy Pickl tanulmánya* 48. jegyzetében említett forrásban *Wizezki* névvel szerepel.

⁴ Széchenyi Pál szül.: Gyöngyös, 1645. I. 28., 1687. április 26-tól veszprémi püspök, 1696, IV. 12-től kalocsai érsek, de pápai engedéllyel haláláig megtartotta a veszprémi egyházmegye kormányzását is. Meghalt; 1710. V. 23. Sopronban. Életére, működésére lásd *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. München 1987.; 58–60.

⁵ *Ordentliche-Wochentliche Postzeitungen. Num. XIX.* 1690. májas 6-i számában közzétett, Kanizsán 1690. április 17-én kelt tudósítás. Fordítását közli *Szita László*: Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről, 1688–1690. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 25, (Szerk. Szili Ferenc) Kaposvár, 1994., 51–124.; 110.

⁶ *Schreiben auss Wien (Ungarn Pariss London) Köln u. was in diesen Orthen Weiters vordrey gangen.* Fordítását

közli *Szita László* i. m. 110–111.; 111.

Arra nincs adat, hogy az idézett két forrásban említett mecset melyik volt, és hol állott. A túlzásokba bocsátkozásra hajlamos *Evlia Cselebi* útleírásában a kanizsai várban álló 4 dzsamit nevez meg, és 3 mecsetről szól, valamint Kanizsa várának Topraklik külvárosában álló 3 dzsamit és 3 mecsetet említ. (*Evlia Cselebi* török világotutató magyarországi utazásai 1660–1664. Második kiadás. Budapest, 1985.; 566, 569.) Kanizsa minden bizonnyal 1690-ben készült házleltárában olvasható, hogy a 35. sz. a. összeírt ház *Ist ein wohlerbawte Moschea*, és annak, tulajdonosai: *Franciscaner. (Inventir unndt Beschreibung deren in der Vestung Canisa erfindlich Häuser)*. Közli: *Tóth István György*: A magyarországi török építkezések forrásaihoz: a Kanizsai vár házainak összeírása (1690). In: Zalai Múzeum 2. (Szerk.: Vándor László) Zalaegerszeg, 1990., 221–230.; 227. Volt Kanizsának a Boldogságos Szűz Mária mennybevétele tiszteletére szentelt és első alkalommal 1692-ben látogatott plébánia temploma, amely *ex infami Mahometis phano conversa est*, amelyet az 1692., 1693. évi visitator *in suburbio Canisiensi fundata*-ként említ, az 1698. évi visitator *in praesidio Canisa*-ként is, és *in suburbio Canisiensi fundata*-ként is, miből következően az a Kanizsa erődítménynek nyugat, észak-nyugat felé eső elővárosában, a törökök által kialakított Topraklik-ban állott, és amelynek világi pap volt a plébánosa. (*Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690–1700 között. 6., 10.)

- ⁷ *Pickl* i. m. 89.
- ⁸ Karlsruhe Generallandesarchiv, Haus-und Staatsarchiv (GLA) Kreissachen 46/3569.–1690.
Zichy István vezérőrnagy 1690. május 25-én kelt jelentése a Haditanács elnökének. Fordítását közli *Szita László* i. m. 120–121.; 120.
- ⁹ *Balogh János*: Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténeti leírása. Nagy-Kanizsa, 1896., 215.
- ¹⁰ MOL B. K. A. E 285. Varia 1683–1740. 5. csomó b/11 No 3.
- ¹¹ *Schmall Lajos*: Adalékok Budapest székes főváros történetéhez I–II. Budapest, 1899., I. 247.
- ¹² A Dráva és Száva menti magyarországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött római császári és királyi bizottság által Kanizsa városa és vára bírájának és tanácsának adott 1690. június 15-i keletű instrukció (továbbiakban: 1690. június 15-i instrukció) 15. pontja.
A német nyelvű instrukciót hibás cím alatt, és némi hiányokkal közli *Dr. Szukits Nándor – Bátorfi Lajos*: Adatok Zala megye történetéhez I–V. Nagy-Kanizsa, 1876–1878. V. kötete 43–50. oldalán. *Dr. Fára József*: vármegyei főlevéltáros által készített és „A Neo-Acquistica-Commissio rendeletei a török iga alól felszabadított Nagykanizsa város újra alapításáról 1690–1698” csak részben helytálló cím alá foglalt iratfordítások másolatainak egyikeként őrzi az instrukció fordításának fénymásolatát a nagykanizsai Városi Könyvtár. Sem az eredeti, sem a *Dr. Fára* által készített fordítás, amelyről a Városi Könyvtárban levő fénymásolat készült, napjainkban már nem volt elérhető. Minderre lásd részletesen *Rózsa Miklós*: Városi közigazgatás Kanizsán 1690-ben, a város török alóli felszabadítása évében. In: *Solymosi László és Somfai Balázs* (szerk.): A Dunántúl településtörténete IX. Város – mezőváros – városiasodás. Veszprém, 1992., 113–120.; 114.
- ¹³ Kanizsa város Tanácsának jegyzőkönyve 1690–1755. Thüry György Múzeum Nagykanizsa. 72.2.1. ltsz. Továbbiakban: Tjkv.
- ¹⁴ Tjkv. 1–6. old.
- ¹⁵ Tjkv. 3. old.
- ¹⁶ L. 12. sz. jegyzetet.
- ¹⁷ *Inventir ... deren in ... Canisa erfindlich Häusern*. *Tóth István György* i. m. 227–230.
- ¹⁸ Tjkv. 3. old.
- ¹⁹ A válaszirat másolatát a *Dr. Fára* féle iratfordítások egyikeként őrzi a nagykanizsai Városi Könyvtár. L. 12. sz. jegyzetet.
- ²⁰ Erre lásd *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690–1700 között. Nagykanizsa, 1993.
- ²¹ *Kanyar József*: Somogy megye közgyűlése a hódoltság idején és a felszabadító harcok utáni első évtizedekben (1658–1718). In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 17. Kaposvár, 1986., 87–110.; 90.
- ²² Tjkv. 3–6. old.
- ²³ Tjkv. 10. old.
- ²⁴ Tjkv. 18–19. old. – Mindezekre vonatkozóan lásd *Rózsa* 12. sz. jegyzetben i. m.-t.
- ²⁵ MOL Mikrofilm-tár. A 3787. Römisch-Katholisches Pfarramt Nagykanizsa. Taufregister. Band 1. Seite 1. Az 1690. június 2-i bejegyzés; MOL B. K. A. E 285. Varia b) iratok. 5. csomó Kanizsa. No 1.; MOL Kamarai levéltár E 136. Diversae instructiones 1531–1849. b) iratok. 64 t. Kanizsa 1690. 16–21. old. 9. pont.
- ²⁶ MOL Kamarai levéltár E 136. Diversae instructiones 1531–1849. b) iratok. 64. t. Kanizsa 1690. 1–14. old.
- ²⁷ *Dr. Rózsa Miklós*: Ingatlan-tulajdon és telekkönyv Kanizsán a török alóli felszabadítást követő évtizedben. Nagykanizsa, 1995.
- ²⁸ A város az instrukció szerint jómódú polgártól 3 forint, egy kevésbé vagyonostól 1 tallér összegű adót szedhetett be. A császári bizottságnak a Városi Tanács kérdéseire 1690. június 19-én adott válasz szerint (10. pont) a jobb módú polgárra 3 forint, a kevésbé módosra 1 forint adó volt kivethető. Az instrukciónak eredeti – német nyelvű – szövege áll rendelkezésre. A válasziratnak csak 1932-ben készült magyar fordítása.
- ²⁹ Ez a felsorolás több házingatlant tartalmaz, mint a Városi Tanácsnak 1690. június 15-én adott instrukció 12. pontja. Lásd: *Rózsa* 27. sz. jegyzetben i. m. 5. és 11. old.
- ³⁰ MOL Kamarai Levéltár E 136. Diversae instructiones 1531–1849. b) iratok. 64. t. Kanizsa 1690. 16–21. old.
- ³¹ *Aussee* ma *Bad Aussee*, volt mezőváros Stájerország ÉNy-i részén, ahol 1290-től sóleparló-műhely volt. Kb. 4 km-nyire sóbánya van.
- ³² MOL B. K. A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. május 10.
Othmar Pickl az udvari kancelláriai és a bécsi udvari kamarai intézkedéseket a drávai hadtestnek a törökök ellen 1664–1688. évi hadjáratokban történt részvétele érdekében a grazi Udvari Kamara által teljesített kiadások ellensúlyozójaként értékeli.
- ³³ MOL B. K. A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. június 5.